

*“Aquestes gents qui han nom
Almugavers...”*

**Les claus de l'èxit dels mercenaris catalans
a la Mediterrània**

1214-1327

Pseudònim: Guerau de Liost

2n Batxillerat Humanístic 3A

Curs 2009-10, IES EMT Granollers

Història

Índex

1	Introducció	5
1.1	Metodologia	5
1.1.1	Treballar amb les <i>Cròniques</i>	6
1.1.2	Altres fonts	7
2	Rerefons	8
2.1	L'Europa dels reis d'Aragó als segles XIII i XIV	8
2.2	La Corona d'Aragó	9
2.2.1	L'expansió	9
2.2.2	Els almogàvers	11
3	Quina era la clau de l'èxit dels almogàvers?	14
3.1	Com lluitaven	14
3.1.1	El terror dels cavallers	14
3.1.2	Mar endins	15
3.1.3	La Batalla del riu Cefís	16
3.2	Com s'organitzaven	17
3.2.1	Els almogàvers del rei	17
3.2.2	Oportunistes	19
3.2.3	Sempre els primers	20
3.3	Com vivien	22
3.3.1	Tots són germans	22
3.3.2	Finances aterridores	22
3.3.3	Herois de llegenda o mercenaris de l'infern?	24
4	Conclusions	26
4.1	Únics	26
4.2	Una estratègia sorprenent	26
4.3	Motivats	27

4.4	Nota final	27
5	Fonts consultades	29
5.1	Llibres	29
5.2	Webs	31
5.3	Persones	33
6	Annexos	34
6.1	Entrevista amb el Professor Ernest Marcos	34
6.1.1	L'entrevistat	34
6.1.2	L'entrevista	34
6.2	Fragments complets de les fonts primàries	40
6.2.1	El terror dels cavallers.....	40
6.2.2	Mar endins	41
6.2.3	La Batalla del Riu Cefís	42
6.2.4	Els almogàvers del rei	42

La Història és, sens dubte, una de les assignatures més odiades pels estudiants d'avui en dia. Tot i així, anem a veure infinites pel·lícules sobre fets històrics, i juguem amb videojocs basats en èpoques llunyanes. Fins i tot, de petits somniem amb cavallers, castells i espases i llegim còmics sobre els gals i els romans. Però quan un alumne obre el llibre d'història de l'institut per posar-se a estudiar, li entra un avorriment feixuc i se li van les ganes d'estudiar de cop. Al llarg d'aquest treball he descobert que, com més estudies la Història més entretinguda i lleugera es fa.

1 INTRODUCCIÓ

“*Aquestes gents qui han nom Almogavers...*” és el meu Treball de Recerca. Com haureu endevinat pel títol, és un treball d’història; concretament, d’història medieval catalana. En aquest Treball la meua intenció ha estat fer una investigació històrica sobre uns dels protagonistes de la història militar de Catalunya: els almogàvers. El meu objectiu ha estat descobrir, a partir d’un sistema explicat *infra*, quina o quines eren les claus a l’enorme èxit que van tenir els almogàvers en les diverses guerres i batalles en que van participar. Finalment, he extret de la meua recerca tres factors principals que explico en l’apartat “Conclusions”.

Els almogàvers han estat uns personatges molt coneguts en la història de Catalunya des de la seva reaparició en el textos d’intel·lectuals de la Renaixença. Persones com Antoni Rubió i Lluch amb els seus escrits sobre els almogàvers a Grècia han esdevingut figures cabdals en el despertar de l’interès per a aquests guerrers medievals. Al llarg del segle XX i XXI, molts estudiosos i escriptors han aprofundit en les aventures de la Gran Companyia Catalana i en la història dels almogàvers; destaquen autors com l’exmilitar Jep Pascot, autor de *Els almogàvers: l’epopeia medieval dels catalans*, o la membre de l’ Institut d’Estudis Catalans Maria Teresa Ferrer i Mallol, que ha publicat diversos articles sobre els almogàvers a la Península Ibèrica. En els últims anys, i a causa de l’auge de la novel·la històrica i de ficció, autors menys especialitzats han publicat novel·les sobre els almogàvers: Francesc Puigpelat, periodista i autor d’una dotzena de novel·les, ha escrit dos llibres sobre la Gran Companyia Catalana: *Roger de Flor* i *La ruta dels almogàvers*.

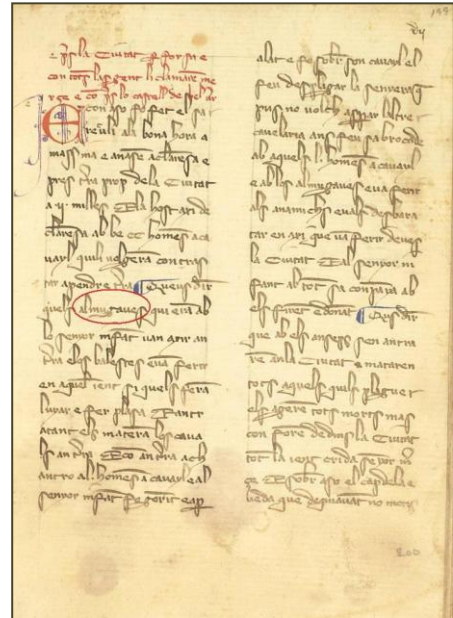
1.1 METODOLOGIA

Per a començar aquest treball he utilitzat una doble via per recollir informació. Per una banda, vaig començar la recerca estudiant els segles XIII i XIV arreu d’Europa i la Mediterrània i els fets més importants d’aquests dos segles. Això em va permetre copsar millor els esdeveniments que van afectar als almogàvers i em va ser més fàcil posar la seva història en un marc més clar i general. No seria possible entendre les incursions dels almogàvers en l’Al-Àndalus sense entendre els conceptes bàsics de la decadència de l’Imperi Musulmà; tampoc hauria estat fàcil explicar els conflictes entre els genovesos i els catalans si no hagués entès primer la història de les ciutats-estat italianes i el seu enorme poder comercial. I per altra banda, en una escala molt més petita, però amb el mateix objectiu d’entendre els almogàvers, em vaig proposar investigar sobre la cultura, els costums i l’estil de vida en general dels almogàvers: què menjaven, com vivien, com s’organitzaven o com practicaven la religió. Preguntes que, en respondre-les, m’han permès comprendre el perquè de les decisions i les accions d’aquests guerrers. Així, al unir les puntes de tots els fils que formen la història dels famosos mercenaris catalans, des del material del que estaven fetes les seves espadenyes fins a l’auge

comercial del final de l'Edat Mitjana a Europa, crec que he format una explicació real i entenedora sobre els èxits i les victòries dels almogàvers.

1.1.1 TREBALLAR AMB LES CRÒNIQUES

Per a fer aquest treball, m'he basat en diverses fonts per a extreure'n la informació necessària per resoldre la hipòtesi plantejada. En primer lloc, he utilitzat les fonts primàries que sobreviuen fins als nostres dies: les *Cròniques*. Aquests documents són les primeres cròniques historiogràfiques medievals d'Europa que es van escriure en llengua neollatina. Eren llibres escrits per escriptors o cronistes dels reis catalanoaragonesos durant els segles XIII i XIV, època de màxima esplendor d'aquesta monarquia. Es van escriure quatre cròniques: *El llibre dels feyts*, la *Crònica de Bernat Desclot*, la *Crònica de Ramon Muntaner* i la *Crònica de Pere III el Cerimoniós*. En aquesta recerca m'he fixat especialment en les *Cròniques* de Desclot i de Muntaner. Aquests dos documents expliquen els fets més importants dels regnats d'Alfons I el Cast (meitat segle XII – Perpinyà 1196), avi de

Pàgina original de la *Crònica* de Ramon Muntaner. S'hi distingeix la paraula "almogàvers"

Jaume I, fins al d'Alfons III el Benigne (Nàpols 1299 - Barcelona 1336). No és fàcil extreure la informació verdadera d'aquests documents; hi freqüenten les exageracions, les històries de caire mitològic, se suprimeixen esdeveniments desfavorables als catalans i es confonen llocs, dates i noms. Tot i així, són una font històrica molt rica, sobretot si es poden comparar amb altres documents que ajudin a separar la llegenda de la veritat. Un dels reptes que estic més orgullós d'haver superat és el de poder entendre les *Cròniques*. Vaig decidir intentar llegir-les en la seva versió original, és a dir, en català medieval, i, tot i que m'ha costat i a vegades he hagut d'utilitzar el suport de fonts secundàries, he pogut entendre aquests documents i n'he pogut extreure informació precisa i molt útil pel Treball. Llegir aquests documents ha estat molt interessant per mi i, tot i ser bàsics, els meus coneixements de llatí i de francès m'han ajudat a agilitzar la lectura i a poder transformar un document feixuc i dens en una explicació de les aventures dels famosos personatges de la història medieval catalana. Com a conseqüència directa de la utilització d'aquests documents, he hagut d'utilitzar la institució que té tot el material necessari per entendre les *Cròniques*: parlo de la Biblioteca Nacional de Catalunya, una valiosíssima base de dades per a aquesta recerca. Per començar, allà es guarden els manuscrits originals de les dues cròniques que he utilitzat més per aquesta recerca, i a més també hi he trobat una gran part de la informació que he utilitzat gràcies a la gran quantitat de llibres i documents sobre la història de Catalunya que hi ha. Així, vaig poder consultar la *Crònica* original de Ramon Muntaner

(1265-1336) que a causa de l'enorme cura que tenen els encarregats dels manuscrits de la Biblioteca, encara és perfectament llegible.

1.1.2 ALTRES FONTS

Una altra gran font d'inspiració i d'ajuda ha estat el Museu d'Història de Catalunya. La secció dedicada a la història medieval conté una part en què s'explica l'expansió del regne de Catalunya-Aragó per la Mediterrània de manera molt clara, on he pogut solucionar molts dubtes que escrits no s'entenen tan fàcilment. El Museu també té moltes representacions físiques (miniatures, escultures, còpies) de persones, espais o objectes importants en la història medieval catalana.

Per últim, aquest treball no hauria estat igual sense un dels elements més importants de la meua metodologia: les entrevistes. Durant tota la recollida d'informació que vaig fer a l'inici d'aquest treball, vaig anar creant una llista de tots els especialistes que apareixien en llibres, articles o webs i, quan vaig haver elaborat una bona base de dades, vaig enviar correus electrònics a totes aquestes persones. Així, vaig acabar coneixent en persona a dos individus que m'han ajudat moltíssim: són els professors Ernest Marcos i Antoni Riera. D'ells dos vaig poder treure informació molt valuosa no només sobre els almogàvers, sinó també sobre com s'hauria de fer un bon Treball de Recerca, cosa que espero haver aplicat aquí. A més, el llibre de l'Ernest Marcos, *Almogàvers. La història* m'ha servit d'una molt bona guia al llarg del treball i ha estat una constant font de solucions i d'aclariments.

2 REREFONS

2.1 L'EUROPA DELS REIS D'ARAGÓ ALS SEGLES XIII I XIV

Durant els segles XIII i XIV, el Mediterrani era un laberint confús d'estats i nacions que canviaven constantment. Mentre que la gran majoria del litoral meridional estava dominat per diferents faccions i dinasties de l'imperi musulmà, el nord estava molt més fragmentat. Al Mediterrani Oriental hi havia l'imperi Turc provinent de les estepes asiàtiques i el minvant imperi bizantí, flanquejat a Ponent pels diferents estats de l'actual Europa Oriental i l'enorme imperi comercial de Venècia, que controlava la majoria de les illes del mar Egeu.

L'Europa meridional als segles XIII i XIV

A la Península Itàlica, competien al nord les famoses ciutats-estat pel control comercial del Mediterrani; les més importants eren Venècia, Pisa, Gènova i Milà. Al centre de la península hi havia l'estat Papal, que es va expandir molt durant els segles XII i XIII. I al sud hi havia el Regne de Sicília, que controlava la mateixa illa, però també part de la península fins al nord de Nàpols.

Al nord de les ciutats-estat, hi havia el Sacre Imperi Romanogermànic, un conjunt de petits estats units més per principis comercials que no culturals. A l'oest de l'Imperi, França competia constantment amb Anglaterra pel nord del seu territori, que es resoldria durant els segles XIV i XV amb la Guerra dels 100 anys.

A la Península Ibèrica, hi competien quatre grans poders: al nord-est, la Corona d'Aragó, en ràpid procés d'expansió i vivint els segles d'or de la seva existència; dominant el centre de la Península, el regne de Castella que lluitava constantment per reconquerir els territoris perduts als àrabs quatre

segles abans; al sud, el que quedava de l'emirat àrab, bàsicament els territoris al voltant de Còrdova i Granada; i a l'oest, Portugal.

2.2 LA CORONA D'ARAGÓ

Durant els segles XIII, XIV i XV, la Corona d'Aragó vivia una veritable època d'or. La Corona es va originar després que Ramir II d'Aragó donés el regne d'Aragó, el comtat de Ribagorça i el regne de Saragossa a Ramon Berenguer IV, comte de Barcelona, Osona, Girona, Cerdanya i Besalú, l'any 1137. Això va unir el Principat de Catalunya i el Regne d'Aragó, que van esdevenir la Corona d'Aragó. Durant els dos segles posteriors, els monarques catalano-aragonesos van promoure un moviment expansionista que va convertir la Corona d'Aragó en una potència del Mediterrani.

2.2.1 L'EXPANSIÓ

L'expansió catalanoaragonesa va comportar l'agrupament en un mateix regne de territoris molt diversos¹. Els primers a ser adherits foren els comtats de Rosselló i de Pallars, i posteriorment s'hi van unir els comtats d'Empúries, Urgell, de Pallars Sobirà i el de Tortosa. Durant el regnat de Jaume I el Conqueridor, i gràcies al procés de la Reconquesta que s'estava esdevenint arreu de la Península, va haver-hi un gran creixement demogràfic i una embranzida comercial enorme. A finals del segle XIII, el Principat de Catalunya va arribar a tenir 500.000 habitants, 40.000 dels quals vivien a Barcelona². Va ser durant aquests anys que la brúixola va passar a ser utilitzada arreu, cosa que va ajudar moltíssim a la navegació i va possibilitar el creixement comercial de la Corona. Malgrat que la posició geogràfica de Catalunya era bastant marginal (a causa de la llunyania dels grans mercats de l'orient mediterrani), els mercaders catalans van crear Consolats de Mar³ a un immens nombre de ciutats per tot el litoral mediterrani; n'hi havia de Sevilla a Beirut, i de Sicília a Constantinoble⁴. Aquests Consolats van ser l'organisme del dret marítim català i d'altres zones a la vora del mar de la Corona d'Aragó, per tractar les qüestions marítimes i comercials i exercir-hi la jurisdicció penal. Eren l'equivalent a les ambaixades d'avui dia, i les seves lleis⁵ i el seu funcionament van passar a ser el model per les lleis de comerç marítim durant els segles posteriors.

Al final del regne de Jaume I, La Corona d'Aragó la formen els següents regnes: el Principat de Catalunya, el Regne d'Aragó, el Regne de València, el Regne de Mallorca i els comtats del Rosselló i la Cerdanya. L'estol marítim, les companyies d'almogàvers, la flota comercial catalana i, com hem comentat abans, el descobriment de la brúixola, van ser les claus a aquesta enorme expansió. Després

---

¹ Vegeu l'entrevista amb Ernest Marcos a l'apèndix

² Museu d'Història de Catalunya. Visita de l'1 de setembre de 2009. Plafons del 2n pis

³ Regits pel Llibre dels Consolats de Mar. Vegeu-ne una còpia de l'original a <http://www.lluisvives.com/servlet/SirveObras/jlv/09255007699869439647857/index.htm>

⁴ Museu d'Història de Catalunya. Visita de l'1 de setembre de 2009. Plafons del 2n pis

⁵ Regides pel Llibre dels Consolats de Mar. Vegeu-ne una còpia de l'original a <http://www.lluisvives.com/servlet/SirveObras/jlv/09255007699869439647857/index.htm>

de la mort del Conqueridor, els seus territoris es van separar; el seu fill gran, Pere *el Gran*, va heretar el domini de tots els regnes de la Corona excepte el de Mallorca, que va ser governat pel seu germà Jaume II de Mallorca. Gràcies a la maduresa i l'experiència bèl·lica personal, i després de pacificar diverses revoltes dins del seu territori⁶, el rei Pere va fixar-se en l'illa de Sicília, cobejada pels ocupadors francesos com a senyal del seu domini sobre el Mediterrani central, i governada pel poderós príncep Carles d'Anjou. A l'estar casat amb Constança de Sicília, el rei Pere tenia el dret a regnar en aquesta illa, però la combinació del poder militar francès amb el Papat afavoridor dels francesos⁷, va fer del plans del rei una empresa difícil. Preparà un poderós exèrcit i, gràcies a la revolta antiangevina coneguda com les Vespres Sicilianes de 1282, el rei veié l'oportunitat per arrabassar la illa dels Anjou. Els sicilians van optar per donar suport al rei català per tal d'ajudar-los a expulsar els francesos de Sicília. Aquest, amb l'exèrcit de fidels almogàvers i una flota de més de 100 vaixells⁸, arribà a l'illa el 30 d'agost de 1282, on, en arribar a Palerm, fou rebut com el salvador de la gent de Sicília. Carles d'Anjou va retirar-se a la costa de Calàbria. Així s'inicià la Guerra del Vespro, una llarga lluita entre catalans i francesos pel control de la Mediterrània central. El conflicte s'estengué per tota l'illa de Sicília, a les costes del sud d'Itàlia i a l'illa de Malta. Va ser un dels moments més importants en la història dels almogàvers, perquè van ser aquests, juntament amb la flota de l'almirall Roger de Llúria, els que van fer fora a Carles d'Anjou de les seves terres a Sicília, Calàbria i Malta. Finalment, la guerra va acabar amb la desfeta de l'exèrcit angeví i la mort del seu líder, Carles d'Anjou, que va morir a principis de 1285. El mateix any morí Pere *el Gran*, líder adorat dels almogàvers, i Sicília va passar a mans del seu fill Frederic III de Sicília.

Carles d'Anjou, Rei de Sicília

A partir d'aquest moment, la Casa d'Aragó havia format un imperi important a l'oest mediterrani, competint constantment contra la Casa dels Capet, governadors de França i de Nàpols. Assegurats els seus nous territoris, la noblesa catalanoaragonesa començarà a buscar nous horitzons per expandir encara més la seva àrea d'influència i aconseguir més territori i riqueses. Es fixaran en la zona del mar Egeu, on els habitants viuen en estat de guerra constant a tres bandes, els llatins, els ortodoxos i el creixent imperi turc.

⁶ Revolta mudèjar de València pacificada el 1277 i la revolta dels nobles aixafada a Balaguer el 1280

⁷ El Papa en aquell moment era Martí IV, un cardenal francès

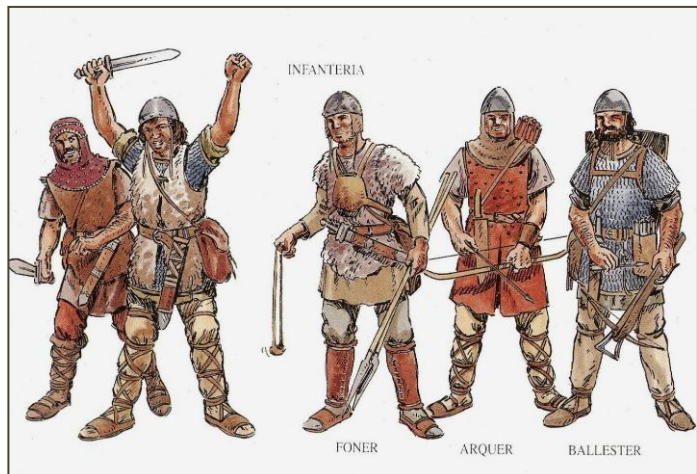
⁸ Hernández, Xavier. *Història militar de Catalunya*

2.2.2 ELS ALMOGÀVERS

“Aquestes gents qui han nom Almogavers son gents que no viven sino de fet de armes, ne no stan en viles ne en ciutats, sino en muntanyes e en boschs; e guerreien tots jorns ab sarraïns, e entren dins la terra dels sarraïns huna jornada o dues lladrunyant e prenent dels sarraïns molts, e de llur haver; e de aço viven; e sofferen moltes malenances que als altres homens no porien sostenir; que be passaran a vegades dos jorns sens menjar, si mester los es; e menjaran de les erbes dels camps, que sol no s'en prehen res. E los Adelits quels guien, saben les terres els camins. E no aporten mes de huna gonella o huna camisa, sia stiu o ivern; e en les cames porten hunes calses de cuyr, e als peus hunes avarques de cuyr. E porten bon colteyl e bona correja, e hun foger a la cinta. E porta cascu huna llança e dos darts, e hun serró de cuyr en què aporten llur vianda. E son molt forts e molt laugers per fugir e per encalsar. E son Catalans e Aragonesos e Serrans.”⁹

Així el cronista Bernat Desclot descriu aquests famosos personatges al capítol LXXIX de la seva *Crònica*.

Els almogàvers foren una peça clau en les batalles lliurades entre els exèrcits de la Corona d’Aragó i els seus enemics. Eren, com ens descriu Desclot, gent molt ruda capaços de sobreviure en climes difícils i amb molt poc aliment. Vestien roba de llana i de cuir, i anaven armats amb armes barates i lleugeres que els donaven una gran llibertat a l’hora del combat. Com diu Marcos, eren “carn de canó amb iniciativa pròpia, i eren capaços de ficar-se al mig de la cavalleria amb els seus coltells petitets, amb les seves fones i tot això i atacar directament els cavallers, que no es podien moure amb tanta facilitat com ells.”. Paul Morris, de la Universitat de Califòrnia, els descriu així: “ El vigor, combinat amb l’astúcia tàctica, l’habilitat de maniobrar en terres altes i irregulars, i l’agilitat de moviment, feia que es convertissin en experts en guanyar batalles.”¹⁰

Recreació d'almogàvers feta per Oriol Garcia i Francesc Riart

⁹ Desclot, Bernat. *Crònica*, capítol LXXIX

¹⁰ Morris, Paul. “We have met devils!” *The almogavars of James I and Peter III of Catalonia-Aragon*.

Provenien originalment de la frontera entre les terres cristianes i els califats àrabs. Era en aquestes terres inhòspites i sense lleis on es creu que van aparèixer es primers almogàvers. Pel que fa a la seva situació geogràfica durant l'època estudiada en aquest Treball, la majoria dels almogàvers havien abandonat ja la minvant frontera amb l'Al-Àndalus¹¹ i s'havien unit a les files dels exèrcits reials com a mercenaris, empleats sobretot pels nobles catalans i aragonesos per les campanyes de la conquesta de València, Mallorca i Sicília. La paraula "almogàver" prové de l'àrab *al-mughawwar*, que significa "el vençedor"¹². Formaven grups de persones que feien incursions en el territori enemic d'un o dos dies per aconseguir riqueses i esclaus. Molts historiadors contemporanis ara creuen que podien ser tant del bàndol cristià com del musulmà. El debat està en el significat de la paraula "serrans" que utilitza Desclot al final del paràgraf en què descriu els almogàvers. Depenent de l'historiador, aquesta paraula es tradueix com a "sarraïns" o com a "habitants de la serra".

El que és segur, però, és que els almogàvers no provenien tots dels mateixos orígens. Per això es va començar a utilitzar la paraula "almogaveria", per denominar aquesta casta o ofici que és el de ser almogàver.

2.2.2.1 L'ALMOGAVERIA

Durant l'època entre la invasió musulmana de la Península (segle VIII) i el regnat de Jaume I (1214-1276), els almogàvers no eren un grup definit de soldats, ni molt menys. Els incursors fronterers entre el regne musulmà i el cristià eren bandes de camperols i pagesos desorganitzats que quan els anava bé, normalment a l'estiu després de la sega, organitzaven expedicions cap al territori enemic. Però eren incursions desorganitzades, en què un dia es trobaven un grup d'homes, es passaven dos o tres dies robant i assassinant i llavors tornaven cap a les seves respectives cases sense tornar a veure els seus camarades potser mai més.

Però a partir del moment en què la noblesa catalana s'adona de l'experiència i la potència d'aquests grups paramilitars, es comença a formar la idea d'una "classe" de pagesos i muntanyencs lluitadors. Així, és quan els almogàvers s'adonen que són un grup nombrós d'experts lluitadors fronterers amb aspectes en comú, com l'estil de vida o la manera de lluitar, que apareix la idea de l'almogaveria. Mai més aquesta gent tornaran a ser muntaners qualssevol, sinó que els almogàvers es formaran en una mena de casta social. Això va comportar que l'ofici o el fet de ser almogàver s'heretés, i es formessin, ja des de l'infància, forts lligams entre camarades de combat.

A més d'això, la llargada de les campanyes i expedicions militars de l'època feren possible la creació d'un vincle molt fort entre els diferents grupets d'incursors. Alhora de la batalla, aquesta idea d'unitat i de camaraderia els donava una motivació molt més gran que la infanteria normal, simples pagesos

---

¹¹ Veure el mapa de l'apartat 2.1 L'Europa dels reis d'Aragó als segles XII i XIV

¹² Corriente, Francisco. *Diccionario español-árabe*

arrencats de les seves terres per la força. Aquest és un dels factors importants alhora d'analitzar el seu èxit als camps de batalla de Grècia i Anatòlia.

3 QUINA ERA LA CLAU DE L'ÈXIT DELS ALMOGÀVERS?

En una investigació històrica, sempre cal basar-se en les dades i els documents més propers als fets tan físicament com cronològicament possibles. Per això, en el següent apartat utilitzo una selecció de passatges i fragments de fonts primàries per descriure la manera de lluitar, l'estil de vida i la societat dels almogàvers; la majoria provenen de dues de les Quatre Grans Cròniques de la Catalunya medieval, la *Crònica* de Bernat Desclot i la *Crònica* de Ramon Muntaner. A partir de cada fragment, explico algun dels atributs que caracteritzaven els almogàvers que es veu reflexat en el text per una anècdota, una batalla, un diàleg, etc.

3.1 COM LLUITAVEN

3.1.1 EL TERROR DELS CAVALLERS

“Ab tant lo cavaller venc tot armat en son cavall e venc corrent vers l’almogàver ab la llança davant per tal que el ferís; e l’almogàver qui el veu venir tot abrivat vers ell, lleixà’l-se acostar e tramès-li l’asconeta al pits del cavall, si que li’n més ben dos palms entre el pits e l’espatlla. E puis pres un salt a través, si que el cavaller l’esgambà, que no el poc ferir; si que el cavall caec mantinent en terra.”

Desclot, capítol CIII

Aquest fragment de la *Crònica* de Desclot ens dona un exemple interessant de l'eficàcia dels almogàvers contra la cavalleria pesada, la unitat de combat preferida dels segles XIII i XIV. Aquí, un almogàver que ha estat capturat lluita per la seva vida contra un cavaller de la cort del príncep Carles d'Anjou, durant la Guerra del Vespro. El cavaller, tot i la superioritat en armes i armadura, és vençut ràpidament per l'almogàver gràcies a la rapidesa i l'increïble vigor d'aquest guerrer.

3.1.1.1 DESPERTA FERRO!

Tot i no portar cap arma defensiva (escut, armadura, etc.) i només tenir un coltell, una llança i uns dards, l'almogàver és capaç d'esquivar-se la càrrega del cavaller, atacar el cavall i

Arnès "blanc" d'un cavaller català del segle XIV. Els almogàvers lluitaren contra cavallers d'aquest tipus al sud d'Itàlia i a Grècia.

llançar-se a sobre del cavaller per degollar-lo, cosa que al final no fa gràcies a la intervenció del príncep. Aquesta tàctica tan mortífera la van desenvolupar els almogàvers al llarg de les seves expedicions pel Mediterrani, i va guanyar-los una infinitat de victòries contra francesos, turcs i grecs.

3.1.1.2 AUDACES FORTUNA IU VAT

Els almogàvers, com ja s'ha esmentat abans, eren un cos d'infanteria increïblement motivat, gràcies a la seva independència i al seu èxit en el camp de batalla. Eren molt diferents als infants normals, que estaven regits per les normes de vassallatge i que jugaven una paper de recolzament en el camp de batalla. Els almogàvers, en canvi, eren la punta de la llança en la càrrega contra l'enemic, i tenien un efecte devastador, tant físicament, per les increïbles victòries que aconseguien, com psicològicament, per la manera que les aconseguien. Abans del combat de la batalla de Gallano, a Sicília, Ramon Muntaner ens descriu la manera en què reaccionaren els enemics dels almogàvers:

*“Sí que dix lo comte de Brenda, qui era un dels comtes de França:
- O Déus! -dix ell-, què serà açò? Ab diables nos som atrobats, que aquell qui ferre desperta, par que en cor haja de ferir. E creu que nós hajam trobat ço que anam cercant.”¹³*

Aquest tipus de reaccions eren comunes al llarg de les conquestes de la Companyia. Algunes fonts ens diuen que va arribar un punt en el qual, quan un grup d'almogàvers entrava en una zona determinada, l'enemic capitulava directament.

3.1.2 MAR ENDINS

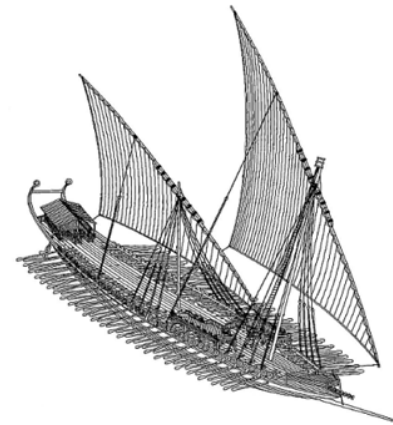
“Sí que la galea d'En Bartomeu Bonví de Marsella, qui era l'almirall, non ho poc sofrir, e així com poc eixí-se de la batalla ab nou galees de les sues e fugiren fora del port. E els catalans saltaren en les altres galees que eren romases, e firent e tallant, desbarataren-les e les preseren.”¹⁴

Gràcies a la mobilitat i l'escassetat d'equipatge dels almogàvers, aquests eren molt adaptables a qualsevol tipus de terreny i a tot tipus de lluita. Com ens explica Desclot en el seu famós fragment, no portaven més que l'equipament més bàsic pel viatge, és a dir, una mica de pa i una bóta. A més, la manca de qualsevol tipus d'armament defensiu (armadures, escuts, elms, etc.) augmentava encara més la mobilitat d'aquests guerrers. Les seves armadures eren l'astúcia, l'experiència, la velocitat i la por que produïen als seus enemics. En aquest fragment, Desclot ens descriu una victòria dels almogàvers en una lluita naval. D'aquest tipus de combats no en tenien cap experiència, ja que a la

¹³ Muntaner, *Crònica*, capítol CXCI

¹⁴ Muntaner, *Crònica*, capítol LXXXIII

Península sempre lluitaven amb els peus a terra ferma. Però la victòria a Malta és decisiva, cosa que ens demostra que els almogàvers van ser capaços d'aprendre i adaptar-se a un sistema bèl·lic molt diferent al qual ells estaven acostumats. En múltiples ocasions, l'estol de Pere el Gran derrotà les galeres de Carles d'Anjou, tot i estar, quasi sempre, en inferioritat numèrica. Això és gràcies, com hem dit abans, a la rapidíssima capacitat d'adaptació de les tropes catalanes (tant infants com almogàvers) a noves maneres, no només de lluitar, sinó també de viure en general.

Galera dels segles XIII i XIV

3.1.3 LA BATALLA DEL RIU CEFÍS

“Què us diré? Que els cavalls del comte, al brogit que los almogàvers feeren, giraren envers lo pantè, e aquí lo comte caigué, e la sua senyera e tots aquells qui en la davantera vengren.”¹⁵

3.1.3.1 CONEIXEN CADA BRI D'HERBA

A la Península Ibèrica, els almogàvers funcionaven com les guerrilles actuals. Eren, com ja s'ha dit, tropes molt lleugeres, que feien atacs llampec sobre els punts dèbils de l'enemic gràcies al seu gran coneixement del terreny. Però en el moment que són contractats com a mercenaris per la Corona, i més tard per Roger de Flor, no coneixien els territoris en què guerrejaven. Lluitaven en regions en les que mai havien estat, cosa que implicava que no tenien l'experiència que heretaven dels seus camarades i familiars a la Península. Per sort pels mercenaris, el terreny tant de Sicília, d'Anatòlia i de Grècia era i encara és molt similar al de la Península Ibèrica. Així, van poder aplicar tota l'experiència que havien acumulat ja que lluitaven en climes mediterranis muntanyosos, molt similars als de la seva terra natal. Com diu el Professor Marcos, “la seva lluita predilecta era sempre la d'infanteria de terra, i predominantment en territoris muntanyosos.”¹⁶ Utilitzaven l'atac sorpresa i l'emboscada per acabar ràpidament amb l'enemic i poder-se emportar tot el botí.

3.1.3.2 ASTÚCIA ALMOGÀVER

Com a característica general, als almogàvers no els importaven les regles de la cavalleria, ni l'honor, ni cap dels altres conceptes de la noblesa medieval. Posem per exemple la batalla del Cefís, l'any 1311. L'enorme exèrcit del duc Gualter d'Atenes, que depenent de la font¹⁷, superava la companyia almogàver pel doble, el triple o el quàdruple de soldats, va desplegar-se davant de l'exèrcit almogàver

¹⁵ Muntaner, *Crònica*, capítol CCXL

¹⁶ Vegeu l'entrevista als apèndix

¹⁷ Les xifres que dóna Muntaner a la seva *Crònica* han estat canviades pels especialistes a nombres més creïbles, però moltes vegades no coincideixen entre elles.

amb la idea d'aixafar el petit grup de catalans (uns 3500 soldats, aproximadament) amb una càrrega gloriosa de cavallers grecs i francs, considerats els millors del moment. Segons el cronista grec Gregoràs, els almogàvers van preparar, durant les setmanes anteriors a la batalla, un aiguamoll artificial provinent del desviament del riu Cefís, que separaria els dos exèrcits¹⁸. El dia de la batalla, el duc Gualter va desplegar els cavallers en dues fileres, una darrera de l'altra, per tal de llençar dues càrregues seguides contra els catalans. Però a causa de la zona pantanosa creada feia dies pels almogàvers, els cavalls francs van quedar enganxats en el fang i els seus genets, quasi immòbils a causa de les enormes armadures que portaven, es van convertir en preses fàcils pels almogàvers, que els van eliminar sistemàticament, i segons Muntaner, només en van deixar dos vius.¹⁹ Encara que la història de la batalla del Cefís és una qüestió molt discutida²⁰, el resultat de la batalla és el mateix a tot arreu: gràcies a l'astúcia dels almogàvers, aquests van poder derrotar un exèrcit molt més gran i més ben equipat que ells.

3.2 COM S'ORGANITZAVEN

3.2.1 ELS ALMOGÀVERS DEL REI

“E segun dixeron los Antiguos, las cosas que han de yr a bien, siempre han de yr, e de sobir de un grado a otro mejor. Assi com fazen del buen Peon, buen Almocaden, e del buen Almocaden, buen Almogauar a cauallo, e de aquel, buen Adalid.”

[...]

“E porende los Adaliles, e los Almocadenes, deuen mucho catar, que lleuen consigo Peones en las caualgadas, que sean usados de guerra. [...] E si por aventura tales Peones como estos, que sobredichos son, non pudiessen auer, ante deuen ellos querer entrar en tierra de los enemigos, con pocos Peones, e buenos, que con muchos, e malos.”²¹

L'any 1251, el rei Alfons X *el Savi* de Castella va portar a terme una reforma jurídica, en què volia normalitzar les lleis del seu regne. Aquesta reforma va ser instaurada gràcies a la redacció del *Libro de las Leyes*, un text jurídic dividit en set parts que cap al segle XIV passaria a ser anomenat *Las siete partidas de Alfonso X*. Aquest text havia de reemplaçar l'antic codi de lleis visigot, el *Forum Iudicum*,

¹⁸ Marcos, Ernest *Almogàvers. La història*

¹⁹ Bonifaci de Verona, un cavaller ric i influent i Roger Desllor del Rosselló, diplomàtic i missatger entre el duc Gualter i la Companyia gràcies al seu coneixement de la llengua catalana.

²⁰ Les fonts difereixen alhora d'explicar el transcurs de la batalla i l'estratègia utilitzada pels almogàvers.

²¹ *Las siete partidas de Alfonso X. Partida II, título XXII, ley I a VII*

els diferents Furs locals i els costums orals de cada regió. La segona *partida* d'aquest escrit, titulada *De los emperadores, e de los reyes, e de los otros grandes Señores de la tierra, que la han de mantener en justicia e verdad*, inclou una part molt interessant per aquesta recerca; parla de les diferents unitats militars, i més concretament, dels almogàvers. A partir d'aquests capítols es pot apreciar molt clarament la marcada jerarquia militar dels almogàvers. Com diu Francesc Xavier Hernández, “tenien una estructura de comandament democràtica i absolutament respectada. Els cabdills assemblearis i els oficials intermediaris gaudien de prestigi suficient com per fer-se respectar.”²² Així, podem diferenciar tres²³ rangs diferents: almogàver, almogaten i adalil. Aquesta manera d'organitzar-se era vigent tant en les companyies enrolades en els exèrcits reials com en les autònomes, i tant en temps de guerra com en temps de pau. La jerarquia dels almogàvers la podríem comparar amb els rangs d'un exèrcit contemporani; almogàver, almogaten i adalil correspondrien, respectivament, a privat, sergent i capità.

La cort d'Alfons X el Savi de Catsella i les *Partidas*

Els adalils eren el grau màxim de comandament dins l'almogaveria. El seu nom prové de l'àrab *dalla*, que vol dir “líder”²⁴. Eren els encarregats de liderar les hosts almogàvers i, a vegades, també s'encarregaven de la defensa de les fronteres del regne, o fins i tot exercien d'escorta pel rei. Hom no es feia adalil així com així; es buscava homes amb unes qualitats especials, com l'experiència militar, el lideratge, la valentia, el coratge, la lleialtat i l'orientació. Aquests homes després havien de ser presentats davant de dotze adalils, els quals votaven a favor o en contra de l'aptitud del candidat; finalment, era nomenat pel rei mateix. Aquest llarg procés era degut a l'enorme responsabilitat dels adalils; no eren simples capitans, sinó que eren els que havien de conèixer el terreny, aconsellar el rei, i liderar un gran nombre de tropes, que, freqüentment, incloïa grups de cavallers i altres unitats d'èlit.

Per sota dels adalils, trobem els almogatens (de l'àrab *al-muccadem*, que significa capità²⁵), eren els cabdills de les colles o bandes d'almogàvers. Eren escollits d'una manera molt semblant a la dels adalils, però es buscaven una qualitat una mica diferents; el coneixement del terreny, l'orientació fàcil i la lleugeresa eren uns dels atributs més importants per esdevenir almogaten. Podem veure, per

²² Hernández, F. Xavier. *Història militar de Catalunya*, Vol II.

²³ Encara que en el fragment ens parli d'almogàvers a cavall, aquests no se'ls menciona en lloc més i, a sobre, no comparteixen amb els almogàvers a peu gaires semblances (eren cavalleria lleugera que es feia servir contra la infanteria després de la càrrega de les companyies d'almogàvers a peu).

²⁴ Corriente, Francisco *Diccionario español-árabe*

²⁵ Corriente, Francisco *Diccionario español-árabe*

exemple, que l'any 1332 Alfons el Benigne recomana a Jofre Gilabert de Cruïlles, capità de les tropes enviades a la frontera per atacar Granada, que s'entrevisti amb els almugatens sobre com preparar una incursió en la terra sarraïna²⁶. Aquests homes anaven quasi sempre a peu i tenien un gran vincle amb la seva colla, diferent dels adalils, que a vegades quedaven una mica distanciats dels seus soldats. Eren els almugatens els que lideraven les accions militars que van fer famosos als almogàvers: l'exploració, el pillatge, l'espionatge, les emboscades i les incursions eren les més importants.

I com a base d'aquesta jerarquia, tenim els veritables almogàvers, anomenats *Peones* en la *Partida* d'Alfons X. El que és interessant d'aquest fragment és que ens diu que les incursions eren més exitoses si s'efectuaven amb un nombre petit d'almogàvers amb experiència, que no un grup més gran amb homes menys veterans. I això és una de les causes per les quals els almogàvers han passat a la història: sembla que lluitaven quasi sempre en inferioritat numèrica no per mala fortuna o per falta d'homes, sinó que per la seva manera d'organitzar-se pel combat funcionava millor amb un nombre més reduït d'homes.

3.2.2 OPORTUNISTES

“E lo rei [...] cavalcà e venc-se'n a la ciutat de Gerona. E aquí ell trobà totes les hosts de Catalunya que ell havia aquí fetes venir com se partiren del coll de Panissars; e trobà encara que els almogàvers barrejaven ja la call juïc de Gerona, e los hòmens de la vila qui desemparaven ja llurs albergs e que se n'anaven per paor dels francesos. E lo rei, quan ho viu, fo'n molt despapat, e ab una maça al puny en son cavall cavalcant, lleixà's anar als almogàvers qui barrejaven lo call, e nafrà's molts e féu-ne penjar dos o tres; e així romàs aquell fet.”²⁷

Per explicar el perquè d'aquest esdeveniment, hem de mirar enrere i contemplar l'estil de vida dels primers almogàvers, dels quals desgraciadament, en sabem ben poca cosa. Però el que és segur és que la paraula “organització” no era part del seu vocabulari. Eren gent molt independent, que sempre s'havien guanyat la vida com havien pogut, i que aprofitaven qualsevol oportunitat com a via cap a la fortuna o el poder. Encara que sí que tenien una jerarquia militar (almogàver, almugaten i adalil), fins i tot els seus caps no eren conscients (o no els importava) de les conseqüències que tindrien aquells actes sobre les altres persones, tant amics com enemics. En aquest fragment de la crònica de Desclot, el cronista ens descriu un moment en què els almogàvers, conscients de les riqueses que a vegades amagaven els barris jueus de les ciutats, van envair el call i el van saquejar. Afortunadament pels seus habitants, el Rei no va tardar en arribar. Però l'arribada del rei no és el final de la importància d'aquest fragment. Desclot diu que Pere *el Gran* va entrar al barri a llocs del seu cavall

²⁶ Ferrer i Mallol, Maria Teresa: *Organització i defensa d'un territori fronterer : la Governació d'Oriola en el segle XIV*

²⁷ Desclot, *Crònica*, capítol CLII

amb una maça a la mà i va carregar contra els seus propis almogàvers, ferint-ne als que se li acostaven. Això demostra que aquest tipus d'actuacions provocaven una forta hostilitat entre el cos d'almogàvers i el seu patró, en aquest cas el Rei Pere III.

Els almogàvers van fer-se molts enemics cometent aquest tipus de bestieses, però alguns aliats seus ho deixaren com a aigua passada en veure la seva eficàcia. Encara que van cremar Perelada, la vil·la natal de Ramon Muntaner, aquest no deixa de lloar-los en la seva *Crònica*. Això sí, si el monarca o patró no volia que causessin estralls en les seves terres, havia de tenir-los constantment entretinguts. Com veiem en l'expedició de Roger de Flor a l'Anatòlia, quan Andrònic Paleòleg no el dóna missions dignes per a aquests increïbles guerrers, decideixen no només saquejar les viles dels turcs, sinó també les gregues. I com em va explicar l'Ernest Marcos en una xerrada amb ell, si els almogàvers no s'haguessin revoltat contra l'emperador bizantí, aquest els hauria anat enviant cada cop més enllà de Constantinoble, i s'haurien transformat en un cos militar completament nòmada, sense objectiu de cap mena, simplement ocupats perquè no cremessin allò que no havien de cremar, i no matessin aquells que no havien de matar.

3.2.3 SEMPRE ELS PRIMERS

*"Sènyer, pregam-vos que'ns leixets passar en la Calàbria tro [fins] a mil o a dos milia almogàvers, e que'ns hi façats posar a les galees e vourem si porem gasanyar sobre nostres enemics qui són dellà ; que nós no som usats d'estar en viles ne en ciutats, que no som sabaters, ne tixidors, ne hòmens que sapiam res fer sinò de fet d'armes contra nostres enemics."*²⁸

Gràcies a aquesta petita anècdota sobre la guerra del Vespro²⁹, Desclot ens mostra una de les diferències més grans entre la infanteria estàndard de l'exèrcit i els almogàvers. En el cas dels primers, eren homes que havien deixat les seves terres pel manament del seu senyor feudal, al qual estaven íntimament lligats per les lleis del vassallatge. Per això, aquests peons havien d'obeir sempre les ordres del seu comandant, i no tenien ni la més mínima independència durant les campanyes militars. No tenien cap mena de vot en les estratègies, ni en les rutes, ni en qualsevol altra decisió de l'exèrcit per molt que els afectés directament. Eren simples fitxes en el taulell sense cap mena d'iniciativa.

En aquest sentit, els almogàvers eren l'altra cara de la moneda. El fet de ser soldats auxiliars assalariats i no vassalls els donava un cert grau d'autonomia i de distanciament de la resta de l'exèrcit. Tenien ja els seus propis caps, i la seva manera de viure i d'organitzar-se era tant diferent a la de la

²⁸ Desclot, *Crònica*, CII

²⁹ Vegeu el punt 2.2.1

resta de l'exèrcit que això els permetia fins a cert punt organitzar ells mateixos les seves sortides i incursions. A més, un aspecte important era la manera en què passaven a formar part de l'exèrcit. El patró els contractava amb un document oficial³⁰, en el qual s'especificava la paga i la durada del contracte. Era un sistema molt diferent al vassallatge i que donava als almogàvers un cert estatus, ja que, encara que eren del tercer estament, quedaven fora del sistema feudal.

Després hi havia també la qüestió dels seus orígens. A diferència dels peons normals, la guerra era part del seu estil de vida, i la feien sense estar lligats a ningú. Organitzaven ells mateixos les incursions cap a l'Al-Àndalus, i era la seva manera de guanyar-se la vida. Aquesta iniciativa era necessària per poder actuar ràpidament en el moment oportú, i així tenir diners per poder menjar. Si no tenien la capacitat d'actuar per ells sols, els almogàvers es morien de gana.

Per aquesta raó, quan més endavant els nobles de la Corona d'Aragó els contracten per les seves campanyes, els permeten aquest marge d'autonomia perquè saben que és així com fan ells la guerra. I en el passatge de la *Crònica*, s'exposa perfectament aquesta idea: són els almogàvers, no els seus patrons, que decideixen atacar les costes de Calàbria. Òbviament, això també els permetia ser els primers d'explotar les riqueses dels seus enemics.

Muntaner ens explica el resultat d'aquestes expedicions:

“Que, en veritat, aquelles gentes d'aquell país eren, en aquell saó, així bèsties de fet d'armes, que cent almogàvers ne prenien mil si ab mil se trobassen; que sol no es sabien què es faessen. E los hòmens qui anaven ab l'almirall, d'almogàvers, e d'hòmens de mar e de sirvents de mainada, eren tals, que en una nit entraven en trinitada vuitanta o cent milles dintre terra, e amenaven a mar tot quant se volien ; així que infinitat era ço que guanyaven.”³¹

I finalment, després de l'assassinat de Roger de Flor, el 1305, és gràcies a aquesta independència el que va permetre que seguissin exercint com a mercenaris. Van ser capaços de negociar amb els grans senyors feudals de la Grècia franca per tornar a tenir una feina assegurada i no continuar amb el carnatge anàrquic que havien deixat darrere seu en els mesos després de l'assassinat.

³⁰ Vegeu l'entrevista amb Ernest Marcos a l'annex

³¹ Muntaner, *Crònica*, capítol LXXXII

3.3 COM VIVIEN

3.3.1 TOTS SÓM GERMANS

“Quan les galees foren recollides e llunyades de terra troa a mig tret de ballesta, ells viuren un almogàver qui fo romàs en terra, e cinc cavallers francès venien-li dessobre ab llurs cavals [...]. En una de les galees havia un almogàver, qui era de Tàrrega, molt valent hom, senyor de cinquanta servents, e viu que aquell almogàver, qui era seu, era en molt gran cuita; pregà l'almirall que el faés posar en terra per secórrer a son companyó; aitantost pres la llansa e sos dards, e la galea acostà's-se a terra e ell davallà tot sol. Mas abans que ell fos en terra del tot, viu que hagren son companyó mort, e no romàs per açò que ell no anàs d'aquella part on los cinc cavallers eren, qui havien mort son companyó; e ells qui el viuren venir, vingren vers ell ab llurs cavalls.”

Desclot, capítol CII

Com ja s'ha explicat abans³², els almogàvers formaven una mena de grup social relativament independent de l'estructura social estàndard de l'Edat Mitja: no formaven part del sistema de vassallatge ja que, com veurem més endavant, era quasi impossible mantenir-los sota una llei que no era la seva³³. Aquest fet comportava la creació de vincles i relacions entre els lluitadors i les seves famílies, que, al seu torn, enfortien encara més els lligams que unien aquesta companyia. Alhora del combat, els almogàvers es diferenciaven dels altres exèrcits pel fet que no eren una agrupació de camperols forçats a prendre les armes, infeliços i esmaperduts, sinó una companyia d'estrets camarades que es coneixien, en molts casos des de la infantesa i que lluitaven voluntàriament i sense l'obligació de ningú, pels seus objectius propis. Òbviament, la seva determinació i ganes de lluitar eren molt més grans que les dels infants d'exèrcits normals que, juntament amb la resta de l'exèrcit, sovint eren vençuts pels mercenaris catalans gràcies a la motivació i les fortes relacions entre aquests.

3.3.2 FINANCES ATERRIDORES

“Així que cascun comptà ab son hoste. E hac-n'hi de tals que tan follament menaren llur prioritat, que per un any de paga havien pres de llur hoste; e aquells qui savis eren, hagren viscut ordonadament, emperò no n'hi hac negun que no hagués pres per molt més que el temps no era que havien estat.

Roger de Flor els renya:

---

³² Vegeu l'apartat 2.2.2.1

³³ Vegeu el pròxim apartat

-Prohòmens, jo us he molt què grair, con a voslatres plagué que fos cap e senyor vostre, e em volgués seguir lla o vos volguí menar. Jo trob que tuit havets més pres dos tants que no havets estat en l'eixhivernar, e ha-n'hi que n'han pres tres tants, e d'altres quatre tants; sí que jo trob que si comptar-vos-ho volia la cort, que vosaltres hauríets de passar gran desaire."³⁴

Les terres frontereres entre els regnes cristians i l'Al-Àndalus eren un lloc inhòspit, salvatge i sense el domini o l'autoritat de cap institució que no fos militar, a causa de les enormes despeses que suposava pels dos bàndols intentar mantenir qualsevol tipus de domini polític sobre la zona. Això suposava un gran descontrol i inobediència a la llei per part dels habitants d'aquesta zona. Els almogàvers no n'eren pas una excepció: eren criats sense respecte a cap tipus d'autoritat i menyspreaven les normes i lleis que els imposaven. Alhora de ser contractats per un exèrcit legítim això suposava un problema: als caps dels exèrcits els costava moltíssim mantenir el control sobre aquests guerrers indomables. Així, quan Roger de Flor afluixa una mica la corda i diu als seus almogàvers que poden gastar-se una quantitat determinada de diners, aquests veuen una oportunitat per aprofitar-se de la seva llibertat i violen totalment l'acord: com ens explica el cronista, va haver almogàvers que van gastar-se fins a quatre vegades més de la quantitat acordada. Però Roger de Flor no estava sol en la seva lluita pel control sobre els seus mercenaris; en el retorn de la campanya contra els francesos l'any 1283, els almogàvers del rei Pere *el Gran*, albergats al voltant de Peralada, la vil·la natal de Ramon Muntaner, decideixen provocar un incendi dins la ciutat per així distreure els habitants i poder emportar-se les riqueses de la vil·la³⁵. També l'emperador bizantí Andrònic Paleòleg va tenir els seus maldecaps al donar feina a la Gran Companyia Catalana de Roger de Flor. El professor Ernest Marcos ens destaca en el seu llibre el cronista grec Paquimeres, un escrivà contemporani a les aventures de la Companyia. Aquest explica, en la seva pròpia crònica, alguns fets que Muntaner oblida o decideix no incloure. Per exemple, Paquimeres ens explica que durant les expedicions de saqueig en territori enemic, els almogàvers no en van tenir prou amb saquejar les viles dels turcs, i es van girar cap als pobles dels seus suposats aliats, els bizantins³⁶. Aquesta inobediència a l'emperador va ser una de les causes principals de l'assassinat de Roger de Flor el 5 d'abril de 1305.

Tot i que la seva indiferència envers la llei causà als almogàvers moltes desgràcies, l'esperit salvatge i independent d'aquests fou el que, en els últims anys de la seva història, els protegí dels domadors del moment, és a dir, els nobles i aristòcrates que volien prendre'ls aquesta increïble llibertat. És el cas de la batalla del riu Cefís: gràcies a la seva rebel·lió contra la injustícia i el menyspreu del duc Gualter de Brienne envers la Companyia, els almogàvers van poder derrotar l'exèrcit del duc, conservar la seva llibertat i no esdevenir una part més dels enormes exèrcits dels Ducats francs de Grècia. En canvi, van

³⁴ Muntaner, *Crònica*, capítol CCIV

³⁵ Muntaner, Ramon. *Crònica*

³⁶ Marcos, Ernest. *Almogàvers. La Història*

conquerir els nous ducats catalans d'Atenes i Neopàtria que van esdevenir part de la Corona d'Aragó durant tres generacions.

3.3.3 HEROIS DE LLEGENDA O MERCENARIS DE L'INFERN?³⁷

“Aquestes gents qui han nom Almogavers son gents que no viven sino de fet de armes, ne no stan en viles ne en ciutats, sino en muntanyes e en boschs; e guerreien tots jorns ab sarrains, e entren dins la terra dels sarrains huna jornada o dues lladruntant e prenent dels sarrains molts, e de llur haver; e de aço viven; e sofferen moltes malenances que als altres homens no porien sostenir; que be passaran a vegades dos jorns sens menjar, si mester los es; e menjaran de les erbes dels camps, que sol no s'en prehen res.”³⁸

El Cronista de Perelada ens descriu la reacció dels habitants de Messina en veure l'aspecte dels seus presumptes salvadors, els almogàvers:

“[Habitants de Messina] Ah Déus! E com havem haüt goig perdut! ¿E què gent és aquesta que van nuus e despullats, que no vesten mas un cassot e no porten darga ni escut?”³⁹

La reacció dels ciutadans era perfectament justificable; a primer cop d'ull, un almogàver s'assemblava més a un captaire que a un expert guerriller. La idea de guerrer d'èlit de l'època estava formada per un home d'alt llinatge, un cavall de les màximes dimensions possibles, les armes més cares del moment i tot això cobert per la màxima quantitat de ferro que es pogués aconseguir. Òbviament, un almogàver era l'antítesi d'aquest ideal: era de classe baixa, anava a peu, les seves armes eren d'un valor baixíssim i no portava cap mena d'armadura. Però eren exactament aquests trets els que van fer dels almogàvers el millor cos d'infanteria de l'època. Hem de recordar que els almogàvers s'enfrontaven a homes que, tot i haver dedicat tota la seva vida a la guerra, dormien en llits, menjaven amb coberts i a l'hivern els hi encenien la foguera a l'habitació; els cavallers que agrupa el duc Gualter d'Atenes, per exemple, eren tots nobles⁴⁰, i estaven acostumats a enfrontar-se amb gent igual que ells, és a dir, altres cavallers. Els almogàvers no. Com diu Desclot en el fragment destacat, podien sobreviure en condicions duríssimes, nodrir-se amb allò que els hi donava la terra, i cobrir grans distàncies en molt poc temps. Aquesta austeritat en el seu estil de vida conferia als almogàvers una mobilitat i una polivalència incomparable amb els altres exèrcits de l'època. Mentre que qualsevol host reial havia de portar, entre moltes altres coses, aliment pels cavalls, armament extra pels cavallers, i grans quantitats

³⁷ Escura, Xavier. *L'exèrcit errant*

³⁸ Desclot, *Crònica*, capítol LXXIX

³⁹ Muntaner, *Crònica*, capítol LXIV

⁴⁰ Escura, Xavier. *L'exèrcit errant*

de menjar pels soldats, en una companyia d'almogàvers, cadascú portava allò que necessitava, sense quasi cap mena de bagatge addicional.

Recreacions modernes del coltell, el casc, la gonella i les espadenyes típiques d'un almogàver.

4 CONCLUSIONS

Després d'explicar les diverses causes per les quals els almogàvers van tenir èxit al llarg de la seva història, he volgut treure d'aquesta recerca una conclusió concisa i coherent. Per això aquí només parlaré de tres característiques dels mercenaris catalans, que crec que resumeixen tota la informació explicada en l'apartat anterior.

4.1 ÚNICS

L'almogaveria era, com les persones que la formaven, un grup social semi autònom del sistema polític social dels segles XIII i XIV. Quasi impermeables a la llei i a l'autoritat, els almogàvers vivien per les seves normes i només vetllaven pels seus propis objectius. Aquest fet es demostra en la brutal invasió del call jueu de Girona on els almogàvers van desobeir obertament al seu rei en veure un oportunitat per assolir els seus propis objectius; en aquest cas, enriquir-se. Aquesta independència no era, però, només respecte les lleis i l'autoritat, sinó que també tenien una forma de pensar totalment única i diferent a la resta dels exèrcits de l'època; al no formar part d'una classe social fixa, com els cavallers, amb els seus codis rígids, eren increïblement adaptables a qualsevol situació. Aprenien ràpidament a combatre en nous escenaris, com l'Anatòlia o el mar Tírrè i contra nous enemics, com els turcs. Així, quan l'expansió de la Corona Catalanoaragonesa portà als almogàvers a terres desconegudes, va ser la seva capacitat d'adaptar-se ràpidament el que els va salvar la pell. Aquesta característica era completament diferent a la idea dels exèrcits normals de l'Edat Mitjana, on cada unitat tenia una única funció específica.

4.2 UNA ESTRATÈGIA SORPRENENT

Com acabem de dir, els exèrcits medievals estaven formats per unitats de soldats entrenats per un únic objectiu. Un cavaller servia per aixafar sota les potes del seu cavall els infants dèbils i mal armats de la host enemiga; els ballesters s'encarregaven de minvar la càrrega dels cavallers; i la infanteria feia de carn de canó. Però qui s'havia d'encarregar d'uns muntanyencs cridaners que vestien draps i lluitaven amb ganivets? Per això, quan els exèrcits dels enemics de la Corona d'Aragó es trobaven amb una banda d'almogàvers, quasi sense cavalleria i sense cap mena d'armadura, no sabien què fer. Eren com una altra espècie, completament diferent al que s'esperaven els líders de les forces enemigues. Això va ser el que va donar repetides vegades la victòria als almogàvers, com també va ser el cas dels arquers anglesos en les batalles de Crecy (1346) i Azincourt (1415), o els piquers escocesos en la guerra de la independència (1296-1357)⁴¹. Els almogàvers sabien sempre exactament al que s'enfrontaven: en fi, era sempre el mateix. Els altres, no tenien ni idea de com reaccionar. *Ipsa*

---

⁴¹ Hernández, Xavier. *Història militar de Catalunya*

facto, els almogàvers van perfeccionar al llarg de la seva història una tècnica molt eficaç per superar les impressionants defenses dels cavallers. Primer mataven el cavall clavant-li la llança en el pit, i quan aquest queia a terra, saltaven a sobre del cavaller, immobilitzat a causa de l'enorme pes de les seves armes i l'armadura, i el degollaven amb el seu famós coltell. Aquest grotesc sistema va servir-los de manera molt eficaç al llarg de les seves expedicions. Podem veure'n un famós exemple en els resultats de la batalla del riu Cefís on, d'uns 4000 cavallers que formaven part de les forces del duc Gualter, només en van sobreviure dos⁴².

4.3 MOTIVATS

Un soldat a peu en un exèrcit estàndard, era, per definició, un desgraciat. Arrencat de les terres en què treballava en un estat vorejant a l'esclavatge, era obligat a empunyar les armes i lluitar per unes causes que no eren les seves. Vivia en les pitjors condicions, feia les feines més brutes de la host i en la batalla, era tractat com la part prescindible de l'exèrcit.

Els almogàvers eren l'antítesi de la infanteria convencional. Per una banda, lluitaven, com ja hem dit, pels seus propis fins i de manera relativament voluntària (tot i ser mercenaris i per tant autònoms, havien de guanyar-se la vida), i per l'altra, tenien un sentiment d'identitat pròpia, ja que tots ells formaven part d'un grup social molt compacte, que compartia unes característiques determinades i en el qual existien uns forts lligams entre els diferents individus. Això es reflectia en el camp de batalla en una increïble motivació i ganes de lluitar, en una valentia enfortida gràcies a aquest sentiment de fraternitat que hi havia en l'almogaveria.

4.4 NOTA FINAL

Crec que he complert els objectius que em vaig proposar al inici d'aquesta recerca. A partir de l'estudi que he fet, va ser la combinació en uns individus concrets d'aquestes tres causes el que va ser la clau a l'èxit dels almogàvers al llarg de la seva història, que els ha permès sobreviure en la memòria de Catalunya fins als nostres dies; com a herois de llegenda, o com a mercenaris de l'infern.

---

⁴² La quantitat exacta de cavallers depèn de la font, però és segur que n'hi havia més de 3000. Desafortunadament pels francs, però, el nombre de supervivents coincideix en la majoria dels casos.

5 FONTS CONSULTADES

5.1 LLIBRES

AMELL, Guiomar: *Breu història dels catalans*, Generalitat de Catalunya, Barcelona, 2001

CALPENA i RODRÍGUEZ (TV3), Enric i Esther: *Històries de Catalunya*, Cossetània, Valls, 2007

CAMPS I ARBÓS, SOLDEVILA I BALART, Josep, Llorenç: *Llengua catalana i literatura 1r de batxillerat*, Santillana, Barcelona, 2008

CORRIENTE, Francisco: *Diccionario español-árabe*, Herder, Barcelona, 1997

DESCLOT, Bernat: *Crònica*, 62 i "la Caixa", Barcelona, 1982

DIVERSOS, : *Museu d'Història de Catalunya*, , Barcelona,

DIVERSOS AUTORS, : *Història de Catalunya*, Salvat, Barcelona, 1978

DIVERSOS AUTORS, : *History of Europe*, Harper Collins, Londres, 2001

ESCURA, GARCIA i GARCIA, Xavier, Francesc i Oriol: *Gorja Mortal*, Signament, Barcelona, 1994

ESCURA, GARCIA i GARCIA, Xavier, Oriol i Núria: *Trilogia Medieval: Fa mil anys... // El desafiament de Bordeus // Hug Roger III*, Cim, Barcelona, 2006

ESCURA, RIART i GARCIA, Xavier, Francesc i Oriol: *L'exèrcit errant: la darrera gran batalla dels almogàvers*, Cim, Barcelona, 1993

FERRER I MALLOL, Maria Teresa: *Diplomatari de l'Orient Català, 1301-1409 : col·lecció de documents per a la història de l'expedició catalana a Orient i dels ducats d'Atenes i Neopàtria / ; recollida i anotada per Antoni Rubió i Lluch*, Ed. Facsímil, Barcelona, 2001

FERRER I MALLOL, Maria Teresa: *Organització i defensa d'un territori fronterer : la Governació d'Oriola en el segle XIV*, Consell Superior d'Investigacions Científiques. Institució Milà i Fontanals, Barcelona, 1990

FERRER I MALLOL, Coordinadora, Maria Teresa: *Els catalans a la Mediterrània oriental a l'edat mitjana*, IEC, Barcelona, 2003

HART-DAVIS, Responsable editorial, Adam: *History the definitive visual guide*, Dorling Kidderley, Londres, 2007

HERNÁNDEZ, F. Xavier: *Història militar de Catalunya Volum II: Temps de conquesta*, Rafael Dalmau, Barcelona, 2004

MARCOS, Ernest: *Almogàvers: La història*, L'esfera dels llibres, Barcelona, 2005

MARCOS, Ernest: *Els catalans i l'imperi bizantí*, IEC, Barcelona, 2003

MONTCADA, Francesc de: *Expedición de catalanes y aragoneses contra turcos y griegos*, Molino, Barcelona, 1942

MORRIS, Paul: *"We have met devils" The almogavars of James I and Peter III of Catalonia-Aragon*, California University, 2005

MUNTANER, Ramon: *Crònica*, València, 1562

MUNTANER, Ramon: *Crònica; versió a cura de Coia Cabré*, Teide, Barcelona, 1992

PASCOT, Jep: *Els almogàvers: l'epopeia medieval dels catalans*, Proa, Barcelona, 1977

PUIGPELAT, Francesc: *La ruta dels almogàvers*, Proa, Barcelona, 2001

RUBIÓ I LLUCH, Antoni: *Els catalans a Grècia*, Edicions de la Rosa dels Vents, Barcelona, 1937

RUMBAU, Montserrat: *Com erem fa 700 anys*, Tibidabo, Barcelona, 1997

SANTMARTÍ, Josep Ma: *Ramon Muntaner : expedicions i conquestes pel Mediterrani*, Blume, Barcelona, 1980

5.2 WEBS

Academie der Wissenschaften und der Literatur Mainz. Biblioteca virtual dedicada a l'estudi de l'Edat Mitjana a Europa, alemany. Disponible a: http://opac.regesta-imperii.de/lang_en/.
Última data de consulta: Agost 2009

Alma Cubrae. Pàgina al "facebook" del grup d'espectacles i cultura medievals, català.
Disponible a: <http://www.facebook.com/home.php?#/group.php?gid=51408587792&ref=ts>.
Última data de consulta: Desembre 2009

Anistoriton. Col·lecció d'articles d'història que inclou "'We have met devils" The almogavars of James I and Peter III of Catalonia-Aragon", anglès. Disponible a:
<http://www.anistor.gr/english/enback/v004.htm>. Última data de consulta: Desembre 2009

Biblioteca Nacional de Catalunya. Biblioteca virtual de la BNC, català. Disponible a:
<http://www.bnc.cat/#>. Última data de consulta: Agost 2009

Biblioteca Saavedra Fajardo de Pensamiento Político Hispánico. "Las siete partidas" versió PDF, castellà. Disponible a:
[http://saavedrafajardo.um.es/Biblioteca/IndicesW.nsf/buscar?SearchView&Query=\(%22siete%20partidas%22\)&SearchMax=0&SearchWV=0&SearchThesaurus=0&SearchFuzzy=0&SearchOrder=4&Scope=1&imag=2](http://saavedrafajardo.um.es/Biblioteca/IndicesW.nsf/buscar?SearchView&Query=(%22siete%20partidas%22)&SearchMax=0&SearchWV=0&SearchThesaurus=0&SearchFuzzy=0&SearchOrder=4&Scope=1&imag=2). Última data de consulta: Desembre 2009

Edu365. Informació sobre com fer un Treball de Recerca, català. Disponible a:
<http://www.edu365.cat/batxillerat/comfer/recerca/index.htm>. Última data de consulta: Juliol 2009

Edu365. Tutories virtuals, català. Disponible a:
http://www.edu365.cat/aulanet/comsoc/treballsrecerca/gral_tr/queoferim.htm. Última data de consulta: Juny 2009

Rocafort, Guillermo. Conté l'article "'We have met devils" The almogavars of James I and Peter III of Catalonia-Aragon" de Paul Morris, anglès. Disponible a:
<http://www.berenguerderocafort.com/devils.htm>. Última data de consulta: Octubre 2009

Universitat de Washington. Sobre "Las siete partidas" d'Alfons X, anglès. Disponible a:
<http://faculty.washington.edu/petersen/alfonso/lawtrans.htm>. Última data de consulta:
Novembre 2009

Universitat de Wisconsin. Biblioteca virtual de la Universitat de Wisconsin, anglès.
Disponible a: <http://digital.library.wisc.edu/1711.dl/History.CrusThree>. Última data de
consulta: Setembre 2009

Universitat Politècnica de Catalunya. Recursos per Treballs de Recerca, català. Disponible a:
<http://biblioteca.upc.edu/bib160/serveis/batxillerat/>. Última data de consulta: Setembre
2009

Varis. Informació general sobre els almogàvers, català. Disponible a:
<http://www.enlinia.net/malta/Historia4.htm>. Última data de consulta: Juliol 2009

Varis. Projecte online sobre els almogàvers, català. Disponible a:
<http://usuarios.lycos.es/almogavers/>. Última data de consulta: Agost 2009

Viquipèdia. Història de la Corona d'Aragó, català. Disponible a:
http://ca.wikipedia.org/wiki/Corona_d%27Arag%C3%B3#Primers_segles. Última data de
consulta: Setembre 2009

Viquipèdia. Informació sobre els almogàvers, català. Disponible a:
<http://ca.wikipedia.org/wiki/Almog%C3%A0ver>. Última data de consulta: Novembre 2009

Viquipèdia. Informació sobre la Companyia Catalana de Roger de Flor, català. Disponible a:
http://ca.wikipedia.org/wiki/Companyia_Catalana_d%27Orient. Última data de consulta:
Octubre 2009

Wikipedia. Mapes dels regnes musulmans a la Península, anglès. Disponible a:
http://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Maps_of_Al-Andalus. Última data de consulta:
Desembre 2009

Wikipedia. Informació sobre els almogàvers, anglès. Disponible a:
<http://en.wikipedia.org/wiki/Almogavars>. Última data de consulta: Octubre 2009

Wikipedia. Sobre "Las siete partidas" d'Alfons X, castellà. Disponible a:
http://es.wikipedia.org/wiki/Siete_Partidas. Última data de consulta: Setembre 2009

XTEC. Història i geografia amb diversos articles sobre l'expansió catalanoaragonesa del segle XIV, català. Disponible a: <http://www.xtec.cat/~aguiu1/socials/>. Última data de consulta: Desembre 2009

5.3 PERSONES

Ferrer i Mallol, Maria Teresa. Autora. Membre de: CSIC i Institució Milà i Fontanals

Herrin, Judith. Professora del King's College London al Centre d'Estudis Hel·lenístics.

Jabbour, Brahim. Importador de productes marroquins. Va ajudar-me en l'etimologia de certes paraules catalanes provinents de l'àrab.

Lugo, Santiago. Professor d'història a l'Institut Manuel Blancafort de la Garriga

Marcos, Ernest. Historiador i professor de la UB. Membre de: Universitat de Barcelona

Riera, Antoni. Professor de la UB i secretari general del IEC. Membre de: IEC

Rocafort, Guillermo. Autor i historiador.

Sabé, Joaquim. Professor d'història a l' Institut Manolo Hugué de Caldes de Montbui

Sobreques i Callico, Jaume. Professor de la UB, historiador i polític. Membre de: Universitat Autònoma de Barcelona

6 ANNEXOS

6.1 ENTREVISTA AMB EL PROFESSOR ERNEST MARCOS

6.1.1 L'ENTREVISTAT

Ernest Marcos Hierro, nascut l'any 1963 a Barcelona, és professor de filologia grega a la Universitat de Barcelona i doctor en Bizantinística i Filologia Neogrega per la Ludwig-Maximilians Universität de Munic (Alemanya). Autor de diversos llibres sobre la Catalunya medieval i, en especial, d'*Almogàvers. La història*, és especialista en les relacions bizantinocatalanes de l'Edat Mitjana. Gràcies a l'entrevista que hi ha a continuació i al suport que l'Ernest m'ha donat durant la recerca portada a terme per fer aquest treball, he pogut fer-me una idea molt més completa i entenedora del que els almogàvers eren, i del que representen ara.

Ernest Marcos

6.1.2 L'ENTREVISTA

1. Com es recorden aquests mercenaris a Catalunya? I a Orient?

En aquest moment, se'ls recorda com uns grans herois. Com l'equivalent, em van dir una vegada, dels soldats dels Terços de Flanders. És un record que, en part, deriva directament de la Renaixença, i sobretot de Rubió i Lluch, i d'aquesta mitificació de la figura de l'almogàver. Sobretot se'ls recorda com si haguessin estat només els almogàvers que van anar a Grècia amb Roger de Flor.

A Grècia se'ls recorda en els llibres històrics. Aquesta idea de Rubió i Lluch de que existia un record popular dels almogàvers potser era veritat al segle XIX, però a la Grècia del segle XX i XXI el record que hi ha és sempre cultural, a través dels historiadors que parlen d'ells, tan antics com moderns. Tot allò de que les mares els hi deien els fills de que vindria el "català" si no anaven a dormir; tot això ha desaparegut, com a conseqüència de la pèrdua de la cultura oral.

2. Personalment, creus que eren herois de llegenda o bèsties sanguinàries?

Ni com l'un ni com l'altre, sinó com a personatges de la història que tenien comportaments heroics propis del seu ofici de soldat, però que també podien tenir comportament sanguinaris en una època que era molt sanguinària en general. Era una època en que no hi havia cap Declaració dels Drets Humans, ni cap concepció del món que permetés que l'enemic fos tractat com una persona amb peu d'igualtat.

3. Quines diferències socials, polítiques i econòmiques hi havia entre la Corona d'Aragó i les altres monarquies europees?

Si pensem en tot el que governaven els monarques de la Corona d'Aragó, el primer que diria és la diversitat de formes de govern distintes, gràcies al fet de que s'havien aplegat sota el govern de la Corona, diverses formes de govern. Això feia que cadascuna d'aquestes regions tingués, sinó una constitució pròpia en termes moderns, uns costums distintes, que podien ser similars, ja que en el fons hi havia sempre el dret medieval i l'organització feudal com a institució comuna, però amb expressions distintes en cada regió quasi autònoma. Això donava que els súbdits dels reis d'Aragó fossin políticament diferents.

Econòmicament hi havia regions més riques i regions més pobres; regions fonamentalment agrícoles com Aragó que tenien una economia agrària i ramadera, i altres que tenien una economia molt més mercantilitzada com era Catalunya i Mallorca. En termes dels almogàvers, això feia que un almogàver català i un almogàver valencià fossin diferents d'origen i també des del punt de vista de l'economia de la qual havien sorgit

Respecte les diferències amb les altres corones europees, Castella, per exemple, era molt més unitària i molt més cohesionada políticament. Econòmicament Castella era molt més agrària i ramadera. França, l'altre gran país amb que es relacionen els almogàvers, políticament també era diferent perquè, a banda de la casa reial que cada vegada està adquirint més importància i més poder, hi havia uns estats feudals molt més importants que a Catalunya. La noblesa feudal tenia molt més poder a França que a Catalunya. També dins del sistema francès, la monarquia era molt poderosa perquè era molt rica, mentre que a Catalunya no ho era pas tant.

4. D'on venien concretament els almogàvers? Creus que és veritat que hi havia almogàvers sarraïns?

Això és una mica difícil de saber perquè hi havia sempre la idea que ens han donat les fonts històriques de que els almogàvers venien de les muntanyes i de les regions frontereres amb els estats sarraïns. Això és veritat per la primera part de l'almogaveria. Però a partir del moment en que l'almogaveria es converteix en un ofici, hi ha almogàvers a tot arreu. Per exemple, les fonts històriques parlen d'un almogàver de Tàrraga, que no era una regió fronterera ni muntanyenca. Devia ser una persona que havia decidit que encara que fos una persona del mig dels territoris de la Corona d'Aragó, li convenia fer-se almogàver. Jo penso que també n'hi havia que venien del proletariat de les grans ciutats, i que en un moment donat també els convenia fer-se almogàvers. Però és difícil de dir concretament d'on venien aquests almogàvers

Per començar, el nom “almogàver” és una paraula de l'àrab que vol dir incursor, o sigui que en l'origen de l'ofici hi hauria grups d'incursors tant d'una banda com de l'altra, tant cristians com musulmans. Jo el crec és que “almogàver” no era un terme ètnic, com a vegades s'ha pensat, sinó un nom d'ofici, i que sota d'aquest ofici, s'hi acull gent de molt diversa procedència.

5. A on s'estudien els almogàvers fora de Catalunya?

Com a fenomen històric, sí. A mi ja m'han vingut a veure un estudiant d'una universitat de Polònia, concretament de Cracòvia, que està preparant una tesis sobre els almogàvers, i després una noia grega que està estudiant a la universitat de Montpeller. Aquests dos són la meva experiència personal. Però si mirem més enrere, els grans autors que han escrit sobre els almogàvers, no només grecs, sinó també francesos, americans, anglesos, etc. Són una figura històrica molt estudiada.

6. El fet de que els almogàvers fossin mercenaris és important respecte els esdeveniments a Orient?

Sí, té una influència, evidentment. El que passa és que has de pensar que soldats voluntaris en aquell moment tampoc no n'hi ha. El que hi ha són dues maneres de fer un exèrcit a l'edat mitjana: una és que el rei o líder de l'expedició demani als seus vassalls que s'hi presentin. Aleshores els vassalls recluten entre els seus vassalls gent que està obligada a retre-li el servei d'anar a la guerra. Aleshores això és un sistema que va dins de l'organització del feudalisme. El vassall li deu aquest servei al senyor. A canvi el senyor el que fa és assumir la manutenció d'aquestes persones i el pagament de les seves despeses.

L'altra manera és quan falla el primer sistema de reclutament o es vol augmentar el nombre de forces, el senyor recorre als mercenaris. Però com tu dius els mercenaris tenen un perill: quan no treuen prou diners de la paga que els dona el seu senyor, doncs es busquen la seva paga a través de saquejos i altres expedicions. Això pot ser que estigui acordat des del principi; el senyor els hi diu que a part de la paga que reben d'ell tenen la possibilitat de treure més diners d'aquestes expedicions de saqueig, i li donaran a ell una part perquè ell és el que els ha portat allà. Això pot funcionar bé, però el que passa és que els saquejadors decideixen trencar amb aquest compromís i saquejar a altres llocs sense pagar al senyor o fins i tot saquejar persones que el patró considera aliats seus, com el que va passar a Orient. Els almogàvers, en lloc de limitar-se a atacar els turcs, van començar també a atacar grecs.

7. Creus que la manera d'actuar i l'estratègia dels almogàvers va canviar al llarg de les seves conquestes?

L'estratègia segurament sí, perquè l'almogaveria va passar de ser un ofici de muntanya i de terra a ser, en el moment en que Jaume I els porta a Mallorca i després Pere el Gran els porta a Sicília i a Orient, un ofici amb tècniques de la lluita marítima, és a dir, es formen també com a tropa de marineria, tot i

que sembla que la seva lluita predilecta era sempre la d'infanteria de terra, i predominantment en territoris muntanyosos. En resum, van ser capaços d'adaptar-se a les necessitats d'un exèrcit que s'havia de transportar per mar.

8. Què en penses de la Crònica de Ramon Muntaner? Havent-la comparat amb els escrits dels cronistes grecs, és realment verdadera?

Jo dic sempre que el que fa la crònica de Ramon Muntaner és reproduir molt bé l'esperit que hi havia dins de l'exèrcit de Roger de Flor, i que serveix per entendre les tensions internes respecte dels enemics externs, i dóna un bon retrat de com veien ells els grecs, els francs i el turcs. Ara bé, Ramon Muntaner no es tan fiable com els historiadors grecs, ja que ell escriu les seves memòries en la seva vellesa, 25 anys després d'haver estat a Orient, i confon els esdeveniments i els explica amb molta necessitat d'autojustificació. Per tant, manipula una mica les dades; en part inconscientment perquè ja s'ha oblidat de les coses, i en part conscientment perquè vol que sobretot Roger de Flor i Berenguer d'Entença que són els seus caps, quedin bé. Per tant jo prefereixo l'historiador grec Paquimeres, perquè ell és el contemporani de l'expedició i és el que escriu pràcticament al dia.

9. Creus que si Roger de Flor hagués sobreviscut, s'hauria complert el seu somni d'un imperi català a l'Anatòlia?

Bé, és que el problema era quin era el somni de Roger de Flor. Jo crec que no volia un imperi català, sinó que ell volia un estat feudal propi que governés ell i els seus fills. Jo crec que Roger de Flor no tenia tanta lleialtat a la Corona d'Aragó com a vegades se'ns ha fet creure. Penso que era un aventurer que el que feia era per el seu profit. Si ell no hagués estat assassinat, i hagués aconseguit allò que havia promès a l'emperador Bizantí, és a dir, convertir-se en governador de la major part de la terra d'Anatòlia, amb l'excepció de les grans ciutats, ell és probable que s'hagués convertit en un gran senyor feudal d'Àsia menor instaurant una dinastia pròpia, i amb una mica de sort aquesta dinastia hagués durat uns quants anys, però no massa, perquè el més probable és que l'embranchida dels turcs era tant gran que hauria desaparegut aquest estat de Roger de Flor.

10. Els almogàvers eren el centre dels esdeveniments a Orient o només una peça d'un quadre històric molt més gran?

Jo penso sempre que eren una peça. El que passa és que eren una peça important ja que altres poders europeus van intentar utilitzar-los contra els turcs, contra els bizantins, contra els francs, etc. És a dir, es van convertir de repent en un exèrcit molt potent i molt ben armada i sobretot molt ben disposada al combat que anava boig sense senyor per una geografia molt conflictiva. Tothom va intentar utilitzar-los; per això es van convertir en una peça molt important de la política internacional de l'època.

11. “L’ambient familiar” dels almogàvers era un factor important en la seva manera d’actuar? I la seva “democràcia”?

Segurament tenia importància. Però hem de pensar que els exèrcits de l’època, no eren pas com els nostres en que no hi ha acompanyament de cap mena, ja que són gent completament professionalitzada que van i venen; en aquella època tothom anava acompanyat per algú. Ara bé, el fet de que l’ofici d’almogàver s’heretés, i que fos una mena de casta, encara que s’hi podia incorporar gent nova, deu haver estat important, i sobretot en aquesta concepció d’exèrcit errant i en la instal·lació dels almogàvers a Atenes i en la continuïtat dels almogàvers a Atenes.

Respecte la “democràcia”, la tendència general és a creure que com els almogàvers estaven constituïts per diverses agrupacions de bandes petites d’almogàvers d’orígens diferents que s’havien aplegat junts, i com de fet l’exèrcit de Roger de Flor era ja en sí mateix el resultat de l’aplegament de diverses companyies, això sí que fa creure que aquestes companyies, com també aquests grups petits d’almogàvers, interaccionaven entre sí per mitjà de consells, d’assemblees, de coses que no saben fins a quin punt eren democràtiques i serioses, ja que no hi ha estatuts de cap mena ni cap manera de saber com eren aquestes agrupacions o consells. El que sí que és veritat és que un exèrcit medieval, fins i tot un exèrcit regit per un rei, com que estava constituït per unitats feudals que s’havien aplegat al seu servei, el rei havia d’escoltar els seus nobles. Doncs això, en una situació en la qual no hi rei, i la majoria de nobles com passa a la última etapa de l’expedició dels almogàvers han desaparegut perquè han estat morts o empresonats, val la pena pensar que en aquell moment aquestes assemblees van adquirir un poder molt gran. O sigui que va haver-hi un moment en el qual, no sé si democràticament o no, es van prendre decisions en comú i de mutu consens entre els caps d’aquestes unitats que romanien juntes.

12. En veure les increïbles victòries que va aconseguir contra Turcs, Francs i Bizantins, quin creus que era el seu gran avantatge en el camp de batalla?

En el meu llibre, explico, a través de la documentació de les grans batalles protagonitzades pels almogàvers, que el gran avantatge d’aquests guerrers era justament la seva condició de peons d’infanteria molt motivats, a diferència de la infanteria d’altres exèrcits, que no estava gens motivada [riu]. Els almogàvers eren carn de canó amb iniciativa pròpia, i eren capaços de ficar-se al mig de la cavalleria amb els seus coltells petitets, amb les seves fones i tot això i atacar directament els cavallers, que no es podien moure amb tanta facilitat com ells. Eren gent que eren capaços de detenir l’avanç de la cavalleria amb unes armes molt barates, molt fàcils de transportar, i que permetien mantenir la independència i l’autonomia del qui les portava. I al mateix temps eren gent molt motivada, és a dir, peons que no retrocedien ni tenien por. Hi ha totes aquelles descripcions de combats entre almogàvers i cavallers en que es demostra la seva ferocitat i la seva increïble valentia.

Un matava el cavall, l'altre atacava al genet, li treien l'elm, li clavaven el coltell a l'ull, i totes aquelles barbaritats. En resum; la seva mobilitat, la seva agressivitat i ganes de lluitar, la seva capacitat d'organitzar-se molt bé gràcies als lligams que tenien entre ells de llarga coneixença o de família, i, sobretot, el seu coneixement o experiència dels camins i les vies de muntanya. Però clar, quan arribaven a un lloc desconegut no tenien aquests coneixements, però tenien molta experiència i molta facilitat per arribar-los a conèixer.

13. La venjança catalana era veritablement un acte de venjança per la mort del comandant o només un acte sanguinari i cruel?

Crec que un component de venjança hi havia, sobretot entre els més propers a Roger de Flor, com per exemple Ramon Muntaner. També hi havia, des del punt de vista tècnic i legal, un acte de deseiximent, és a dir, com que l'emperador havia trencat el seu compromís amb Roger de Flor, i per tant l'exèrcit es sentia alliberat per declarar-li la guerra com a resposta. Aleshores, hi va haver un component de venjança per els que coneixien personalment a Roger de Flor i hi havia també un component de necessitat molt gran, perquè, què feien els almogàvers allà sols sense que ningú que els hi pagués el sou? I doncs va haver-hi guerra.

14. En morir Roger de Flor, la Companyia Catalana va ser abandonada per l'aristocràcia catalana?

Sí, és que des del primer moment la noblesa catalana no s'hi havia ficat en aquesta expedició. La cosa que és important de pensar és que l'expedició de Roger de Flor era vista en general per la noblesa catalana com un afer propi d'ell i d'aquells que s'havien apuntat amb ell a anar a Orient. L'única excepció era el rei Frederic de Sicília. Aquest sí que pensava que podria potser aprofitar aquest exèrcit per conquerir Constantinoble. El, tenia un pla de conquesta de la capital bizantina amb l'emperador Ilatí de Constantinoble, Carles de Valois. Però els seus nobles no l'havien ajudat ni l'ajudarien mai. Per tant, no hi havia una gran implicació de la noblesa catalana.

15. L'estil marcial dels almogàvers va afectar els exèrcits posteriors?

Sí, en algun sentit els almogàvers són els precursors dels cossos d'infanteria del Renaixement, com els terços espanyols. És la mateixa idea de grups d'infanteria molt preparada per contraatacar el punt fort de l'enemic, que en el cas dels terços també era la cavalleria.

16. Com van acabar els almogàvers? Quin és l'últim document en que se'ls esmenta?

Els almogàvers van acabar molt bé. Van acabar fent-se els amos del Ducat d'Atenes! Però el que no sabem és com aquests guerrers es varen convertir, o bé en senyors feudals alguns d'ells (com diu Ramon Muntaner, es van casar amb les vídues dels cavallers que van morir a la batalla del Ilac

Copais) o majoritàriament, en burgesos d'Atenes o de Tebes. Van acabar convertits en gent sedentària.

Els últims documents que parlen explícitament de la Companyia Catalana i de la continuïtat de l'exèrcit, són els que recullen el sotmetiment dels ducats catalans a Pere III el Cerimoniós. Si busques en els Capítols d'Atenes, allà surt la *societas* o l'*exercitus* esmentat encara com si fos una institució que pervisqués a l'estat. Però no sabem molt bé en quina manera; potser era una mena de club d'excombatents [riu]. Era una cosa molt rara que no sabem ben bé com era.

17. Creus que és en aquests últims anys que s'ha fet famosa la Gran Companyia Catalana a causa de l'exaltació patriòtica després de la Dictadura?

Els almogàvers són famosos des de que els romàntics de la Renaixença els tornen a posar de moda. Després de la transició el que és veritat és que alguns moviments independentistes els han pres com a figura de referència. Tots aquests comerços, clubs i associacions independentistes els tenen com una figura reivindicativa. També és veritat que algunes penyes barcelonistes han adoptat el nom dels almogàvers com a figura. A més, els almogàvers han tingut una nova reviscuda a València, on el moviment de l'acció cultural del País Valencià els ha reivindicat. En els últims anys autors com Francesc Puigpelat han tret literatura de ficció sobre els almogàvers que també els ha posat de moda.

6.2 FRAGMENTS COMPLETS DE LES FONTS PRIMÀRIES

6.2.1 EL TERROR DELS CAVALLERS

“Esdevenç-se que, un jorn, una companya d'almogàvers s'encontraren ab gran companya de cavallers francescs e d'hòmens a peu; e els almogàvers erenpocs e fugiren en la muntanya, sí que els francescs ne retengrn un que no els poc escapar. E per meravelles no el volgren aucire, e menaren-lo denant lo príncep [Carles d'Anjou] e dixeren-li que aquell era almogàver que havien pres. Lo príncep lo regardà e viu-lo que no vestí mas una gonelleta amb corda, sens camisa, e fo mangre e negre del calor del solei e la barba qui li fou molt dreguda, e sos cabells negres e llongs, e portà al cap un cpaelll de cuir tot trepat, e en les cames uns causols de cuir, e unes avarques de cuir als peus. E quan lo príncep lo viu així aparellat, meravellà-se'n molt e damanà-li quin home era; e ell dix-lique era almogàver de les gents del rei d'Aragó.

-Certes- dix lo príncep-, jo no sé qual bondat sia en vosaltres, ne qual ardiment, que molt me semblats catives gents, e pobres e salvatges, si tots són aitals.

-Certes- ço dix l'almogàver-, jo són un dels pus catius dels altres, mas emperò si hi havia un dels vostres cavallers, lo mellor qui hi fos, guarnit en son cavall, qui es volgués

combatre ab mi jo em combatré colenters ab ell, e que em façats retre ma llança, e mon dard e mon coutell. E si tant és que jo el pusca conquerre que me'n lleixets anar sans e sauv; e si ell me conquer, faça de mi ço que es vulla.

-Certes- ço dix lo príncep- ,ací ha bell plet.

Ab aitant un cavaller francesc se llevà en peus, qui era hom jove, e gran e sobrer, e dix al príncep que ell li faria batalla.

-Certes- ço dix lo príncep- , ço em plau. Ara, donques, anat-vos armar, e sobrer, e dix al príncep que ell li faria la batalla.

[...]

Ab tant lo cavaller venc tot armat en son cavall e venc corrent vers l'almogàver ab la llança davant per tal que el ferís; e l'almogàver qui el veu venir tot abrivat vers ell, lleixà'l-se acostar e tramès-li l'asconeta al pits del cavall, sí que li'n més ben dos palms entre el pits e l'espatlla. E puis pres un salt a través, sí que el cavaller l'esgambà, que no el poc ferir; sí que el cavall caec mantinent en terra."

6.2.2 MAR ENDINS

"E els catalans, qui les viuren venir, qui no es cuidaven que venguessen tro al jorn, bateren de remes e anaren-se mesclar amb elles. E la batalla fo molt gran e forts, de llances, e de peres, e de calcina e de cairells; e majorment que de les galees dels proençals venien tantes llances, e tantes peres e tanta calcina en les galees dels catalans, que totes les galees e la mar n'era coberta. Ab tant l'almirall del rei d'Aragó [Roger de Llúria] dix als hòmens de la galea on ell era, e aquells dixeran-ho d'una galea en altram que no deseixissen de negunes armes sinó dels cairells e que es pensassen de bé cobrir e de sofrir los colps. Aquesta vou anà per totes les galees dels catalans; sí que puis no gitaren negunes armes, mas que es cobriren e sofriren los colps qui de les galees dels proençals llur venien, de llances, e de peres e de calcina, tan espès, que feredat era lo veer. Mas los ballesters traïen d'ambdues les parts; sí que el cruixit de les ballesters era tan gran, que molt era fera cosa d'oir.

Aqueta batalla durà tro al migjorn, sí que l'una part ne l'altra no es sabien quals n'havien lo mellor; tant que les galees dels proençals hagren despeses les llances, e les peres e la calcina, e meteren mans a gitar los boixs e els morters. Quan los catalans viuren que els boixs e els morters llur gitaven, conegren que totes les armes havies despées, e adoncs cridaren: -Aragó! Aragó! Via sus!-. E preseren vigoria, e combateren-los molt fortment, e gitaren llurs llances de freixe ab ferres febrits e escones munteres, e

donaven-llur-en tals colps, que no es valia garniement ne escut, que tot ho passaven, e neix la coberta de la galea passaven tota d'oltra.”

6.2.3 LA BATALLA DEL RIU CEFÍS

“E entretant ell hac fets venir, qui de la terra del rei Robert, qui del principat de la Morea, qui d'aquell país, ben set-cents cavallers franceses; e con los hac ajustats, ajustà ben trebta mília hòmens de peu, del ducat, grecs, e llavors, host feta, ell venc contra la companya. E aquells de la companya, qui ho saberen, ab llurs mullers e ab llurs infants eixiren-los en un bell pla prop d'Estives; e havia-hi un pantà, e del pantà la companya se féu escut.

[...]

E pensaren tuit d'arregar batalla. E els turcs e els turcoples aplegaren-se tots en un lloc, que noo es volgren mesclar ab la companya, pensant que no es faés ab acordada pensa dels uns e des altres per destrouir ells; e així volgren estar tots plegats a la vista. Què us diré? Lo comte, batalla arregada, ab set-cents cavallers franceses, tots ab esperons d'aur, e molts d'altres del país, e ab les gents de peu, venc envers la companya. E ell mès-se en la davantera ab la sua senyera, e pensà de borcar, e va ferir en la companya; e aquells de la companya anaren ferir en ell. Què us diré? Que els cavalls del comte, al brogit que los almogàvers feeren, giraren envers lo pantà, e aquí lo comte caigué, e la sua senyera e tots aquells qui en la davantera vengren. E els turcs e els turcoples, q ui veeren que a de veres se feïa, pensaren de brocar e ferir en ells.”

6.2.4 ELS ALMOGÀVERS DEL REI

6.2.4.1 ALMOGÀVERS

“La frontera de España es de natura caliente, e las cosas que nascen en ella, son mas gruessas, e de mas fuerte complision, que las de la tierra vieja. E porende los Peones, que andan con los Adalilese con los almocadenes, en fechos de guerra, ha menester que sean fechos e acostumbrados, e guisados, al ayre, e alos trabajos de la tierra. [...] E porende los Adaliles, e los Almocadenes, deuen mucho catar, que lleuen consigo Peones en las caualgadas, que sean usados de guerra. [...] E si por aventura tales Peones como estos, que sobredichos son, non pudiessen auer, ante deuen ellos querer entrar en tierra de los enemigos, con pocos Peones, e buenos, que con muchos, e malos.”

6.2.4.2 ALMUGATENS

“Almocadenes llaman agora, a los que antiguamente solian llamar Cabdillos de los Peones. [...] E porende, quando algun Peon ouiere, que quiera ser Almocaden [...] deuen llamr doze Almocadenes, e fazerles jurar, que digan verdad; si aquel que quiere ser Almocaden, es ome, que ha en si quatro cosas. La primera, que sea sabidor de guerra, e de guiar los que con el fueren. La segunda, que sea esforçado, para cometer los fechos, e esforçar los suyos. La tercera, que sea ligero: ca esta es cosa que conuiene mucho al Peon [...]. La quarta, que deue ser leal, para ser amigo de su Señor”.

6.2.4.3 ADALILS

“Quatro cosas, dixeron los Antiguos, que deven aver en si los Adaliles. La primera, sabiduria. La segunda, esfuerço. La tercera, buen [feso/heso/seso/fefo] natural. La quarta, lealstad. E sabidores deuen ser, para guardar las huestes, e saberlas guardar de los malos passos, e peligors. [...] E otrosi les conviene que sepan muy bien la tierra, que han de correr, e onde han de embiar las algaras. [...]

Antiguamente pusieron los sabidores de guerra, cierta manera como fuessen fechos los Adaliles.[...] Onde dezimos, que quando el Rey o algun otro Señor, quisiere fazer Adalid, que deue llamar a doze Adalides, de los mas sabidores que pudieren fallar. E estos, que iuren que le diran verdad, si quel que quisieren alçar Adalid, ha en si las quatro cosas, que diximos en la ley ante desta. E si ellos sobre la iura dixeren, que si, deuenlo estonce fazer Adalid. [...]

E despues que fuere fecho Adalid honrradamente, assi como sobredicho es, ha de poder de cabdiliar los omes honrrados, e a los Caualleros, por palabra; e a los Almogauares a cauallo, e a los Peones.”